

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Artykuł:

Sokołowski Kazimierz: Spółdzielnie w latach 1922-1924 r. - Zjednoczenie związków spółdzielczych

Źródło:

Ekonomista Rok 25 1925 Tom 2, strony 141-157

Artykuł udostępniony cyfrowo w ramach zadań projektu pt. „Digitalizacja i udostępnianie online »Bibliografii gospodarki Wielkopolski 1919-39« H. Maciejewskiej” (SONB/SP/550684/2022)

Kronika Spółdzielcza.

Spółdzielnie w latach 1922 — 1924 r. — Zjednoczenie związków spółdzielczych.

Trzyletni (1922 — 1924) okres umożliwia nam chociaż pobieżne zorientowanie się w rozwoju spółdzielczości na ziemiach polskich. Materiały statystyczne, oparte częściowo na rejestrach sądowych, częściowo zaś na sprawozdaniach związków rewizyjnych, pozwalają skonstatować względnie pomyślną sytuację ruchu spółdzielczego.

Wbrew przewidywaniom liczba nowych spółdzielni jest wcale pokaźna, gdyż co roku powstaje około tysiąca stowarzyszeń. Jak wskazuje tabl. 1, najwyższy ruch założycielski daje się zaobserwować w Małopolsce Wschodniej, która w roku 1922 dostarczyła w stosunku do ogółu w tym czasie powstałych spółdzielni 27,9%, w r. 1923 — 28,4% i w r. 1924 — 39,1%. Zjawisko to jest wytłómaczone znacznym rozrostem sieci kooperacyjnej rusińskiej, co potwierdza nam tabliczka poniższa, z której wynika, iż spółdzielnie rusińskie w stosunku do spółdzielni innych narodowości stale górują, utrzymując się z roku na rok na tym samym poziomie.

Co się tyczy pozostałych dzielnic Rzplitej, to tylko m. st. Warszawa, Wileńszczyzna, Wołyń (z tych samych przyczyn co Małop. Wsch.) i w ostatnim roku Śląsk wykazują żywsze tempo akcji założycielskiej.

Jeśli chodzi o przedmiot działalności, to wśród spółdzielni nowopowstałych pierwsze miejsce podawnemu trzymają koo-

TABLICA 1.

Stan i ruch spółdzielni według województw.

WOJEWÓDZTWO		Spółdzielnie powstałe w roku			Stan spółdzielni w dniu 1 stycznia 1925 r.	
		1922	1923	1924	Liczby bez- względne	‰
		w odsetkach ogólnej sumy				
Polska ogółem	l. bez- względ. ‰	1244 100,0	1292 100,0	913 100,0	15370	100,0
M. st. Warszawa		7,0	8,7	6,6	555	3,6
Warszawskie		6,2	5,7	4,5	1045	6,8
Łódzkie		6,8	5,2	4,1	783	5,1
Kieleckie		9,6	6,6	3,2	1355	8,8
Lubelskie		7,0	6,0	5,9	1114	7,3
Białostockie		5,6	4,7	3,0	390	2,5
Okr. adm. Wileński		2,8	10,5	5,9	226	1,5
Nowogródzkie		3,5	4,3	1,5	114	0,7
Poleskie		3,0	1,4	1,7	69	0,4
Wołyńskie		3,5	4,5	8,5	179	1,2
Poznańskie		5,6	5,3	3,4	1198	7,8
Pomorskie		3,7	1,7	1,3	474	3,1
Krakowskie		5,4	4,8	3,3	1942	12,6
Lwowskie		11,8	11,7	18,9	2877	18,7
Stanisławowskie		8,9	9,3	8,1	1327	8,6
Tarnopolskie		7,2	7,4	12,1	1193	7,8
Śląskie		2,4	2,2	7,4	529	3,5

Źródło: „Rocznik” i „Kwartalnik Statystyczny”.

peratywy spożywców, aczkolwiek odsetek ich w stosunku do ogółu spółdzielni maleje co roku. Podobnie zmniejszają się stosunkowo kooperatywy surowcowe i warsztatowe, rosną natomiast: wydawnicze i księgarskie, jajczarskie, mleczarskie i hodowlane oraz mieszkaniowe i budowlane, co jest zjawiskiem bardzo pomyślnem. Nie można tego jednak powiedzieć o wzroście kooperatyw handlowych („inne handlowe”), które najczęściej są przedsiębiorstwami kapitalistycznymi, niekiedy wręcz spekulacyjnymi. W ostatnim roku cały szereg tego rodzaju „spółdzielni” powstał przeważnie w woj. Lwowskim (25 na 49). Inne grupy wykazują nieznaczne wahania (pozostałe rolnicze).

TABLICA 2.
Spółdzielnie według narodowości.

Rok	Ogółem	W tem spółdzielnie					Na 100.000 mieszkańców od- nośnej narodowości powstało spółdzielni			
		pol- skie	rusiń- skie	niemie- ckie	żydow- skie	niepo- dane	pol- skich	rusiń- skich	niemie- ckich	żydow- skich
1922	100,0	60,0	21,0	1,0	14,1	3,9	4,0	5,3	1,1	8,0
1923	100,0	67,9	19,8	2,6	8,4	1,3	4,7	5,2	3,0	4,9
1924	100,0	71,5	27,6	1,2	7,8	1,9	3,1	5,3	1,0	3,4

TABLICA 3.
Spółdzielnie według przedmiotu działalności.

R O D Z A J	R O K		
	1922	1923	1924
Ogółem	100,0	100,0	100,0
Spożywcze	56,0	53,6	41,8
Budowlano-mieszkaniowe	7,2	8,9	11,3
Kredytowe	18,3	14,5	17,4
Rolniczo-handlowe	4,4	5,8	4,8
Inne handlowe	2,7	2,7	5,2
Surowcowo-warsztatowe	3,5	2,7	1,6
Jajcz., mlecz. i hodowlane	1,8	1,9	8,0
Inne rolnicze	0,9	0,4	0,5
Rolniczo-przemysłowe	—	0,2	0,2
Inne przemysłowe	0,9	0,3	0,6
Wydawniczo-księgarskie	0,8	1,2	2,2
Inne i nieokreślone	3,5	7,8	6,4

Pod względem rodzaju odpowiedzialności przeważała do r. 1924 odpowiedzialność udziałami, jednokrotna, a więc minimalna, w roku zaś 1924 — dzięki zmianie sytuacji gospodarczej — powstaje co raz to więcej spółdzielni o 2,5 i 10-krotnej odpowiedzialności. Podobnie odpowiedzialność nieograniczo-

na, spotykana w latach inflacji niezmiernie rzadko nawet w spółdzielniach kredytowych (w r. 1922 na 226 spółek kredytowych tylko 25 miało odpowiedzialność nieograniczoną, w r. 1923 na 187 — 39), w r. 1924 wzrasta dość znacznie (6,4% ogółu spółdzielni, a w stosunku do 164 spółek kredytowych — 55).

TABLICA 4.

Spółdzielnie według rodzaju odpowiedzialności.

Rok	Ogółem	w t e m o d p o w i e d z i a l n o ś ć					
		udzia- łami	2 — 5 krotna	6 — 10 krotna	11 i więcej krotna	ograniczo- na niepo- dana	nieogra- niczona
1922	100,0	43,5	29,8	6,5	5,9	11,8	2,5
1923	100,0	48,5	32,2	6,7	3,5	5,5	3,6
1924	100,0	37,2	40,3	11,8	2,6	1,7	6,4

Jeśli chodzi na koniec o spółdzielnie według wysokości udziałów, to za lata 1922 — 23 (okres inflacji i dewaluacji marki) dane są niemal bezwartościowe. W r. 1924 widzimy, iż powstające kooperatywy (tabl. 5) mają przeważnie kapitały niewielkie, skoro 49% spółdzielni oznacza udział nie wyżej 10 zł.

TABLICA 5.

Spółdzielnie według wysokości udziału.

Wysokość udziału	R o k 1 9 2 4	
	Liczby bezwzgl.	%
Ogółem	943	100,0
poniżej 1 zł.	143	15,2
od 1 — 10 zł.	315	33,4
od 10 — 20 zł.	167	17,7
od 20 — 50 zł.	118	12,5
od 50 — 100 zł.	50	5,3
100 zł. i wyżej	125	13,2
w zbożu	15	1,6
niepodane	10	1,1

Najniższe udziały spotykamy w spółdzielniach spożywców (poniżej 10 zł. 82% ogółu spółek tego typu), średnie — w kredytowych (10 — 50 zł.) i rolniczych, najwyższe (100 zł. i wyżej) — w budowlano - mieszkaniowych. Niskie udziały w niektórych spółdzielniach tłumaczą się częściowo sumami markowymi z początku 1924 r.

Przechodząc od suchych danych rejestrów handlowych do ciekawszej statystyki działalności gospodarczej, musimy zauważyć, iż aczkolwiek tablica 6 obejmuje około $\frac{1}{3}$ ogółu spółdzielni związkowych, jednakże są to przeważnie spółdzielnie ważniejsze. Z grupy spółdzielni spożywców mamy tu (podobnie i w innych grupach) tę samą ilość związków w r. 1923, co w r. 1922, a więc: Zw. Pol. Stow. Spoż. w Warszawie, Z. R. S. S. w Warszawie (z „Proletariatem“ krakowskim i „Jednością“ lwowską), Zw. Sp. Zar. i Gospod. w Poznaniu oraz Zw. Sp. Niem. w Poznaniu. Do grupy rolniczo - handlowej wchodzi: Zw. Sp. Zar. i Gosp., Zw. Sp. Niem. i Zw. Sp. Roln. na Polskę Zach. w Poznaniu, Zw. Rew. Sp. Roln. i Zw. Rew. Sp. Kółek Roln. w Krakowie oraz Zw. Rew. Sp. Roln. - Handl. we Lwowie. Grupę kredytową stanowią powyżej wymienione trzy związki poznańskie i Sp. Zw. Kredyt. Ewang. Spółdzielni w Warszawie, grupę zaś jajczarsko - mleczarską te same trzy związki poznańskie oraz Zw. Rew. Sp. Roln. w Krakowie.

Z przytoczonych w tablicy 6 danych wynika, iż rok 1923, będący rokiem hiper - inflacji, stosunkowo najslabiej dotknął spółdzielnie spożywców, które potrafiły utrzymać kapitał udziałowy na tym samym poziomie, co w r. 1922, zwiększyły kapitał rezerwowy blisko 3 razy, podniosły remanent towarów i poprawiły stosunek kapitałów własnych do obcych. O wiele gorzej obszedł się rok 1923 z kooperacją rolniczą, która poniosła dość znaczne straty, wyrażające się w zdewaluowaniu udziałów (spółdzielnie jajczarskie i mleczarskie), niemniej i one podniosły odsetek funduszy własnych w stosunku do kapitałów obrotowych. Najgorzej jednak — i zjawisko to nie wymaga wyjaśnień — wyszły spółdzielnie kredytowe, które nie potrafiły nawet wzmocnić swych rezerw, jak to zrobiły wszystkie inne typy spółdzielcze. Co więcej, wzrost (markowy) kapitałów obcych (pozycja: „wierzyciele“) był większy, niż wszelkich innych pozycji. Nic przeto dziwnego, iż 4 związki, od których czer-

TABLICA 6.

Spółdzielnie najważniejszych związków zawodowych.

W milionach marek.

Lata 1922 i 1923.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Spółdzielnie spożywców			Spółdzielnie rolniczo-handlowe			Spółdzielnie jajczarsko-mleczarskie			Spółdzielnie kredytowe		
	1922	1923	1922-21	1922	1923	1922-21	1922	1923	1922-21	1922	1923	1922-21
Liczba związków	4	4	1,00	6	6	1,00	4	4	1,00	4	4	1,00
„ spółdzielni	930	810	0,87	311	329	1,06	118	106	0,90	636	409	0,64
„ członków	487280	673728	1,38	161878	170342	1,05	46145	40287	0,87	159851	150393	0,94
Na 1 sp. przypada członków	524	832	1,59	521	518	0,99	391	380	0,97	251	368	1,46
Towary	3656	1888878	517	3573	554715	155	161	31433	195	153	7539	49
Dłużnicy	672	185766	276	3753	103678	27	274	35024	128	14397	693315	48
Suma bilansowa	5176	2268982	438	8115	767238	94	687	100345	146	16575	814469	49
Udziały	896	323225	361	285	61607	216	31	863	28	286	8867	31
Fundusze zasobowe i specjalne . . .	484	506909	1047	134	102036	761	6	11569	1928	125	3865	31
Wkłady oszczędnościowe	209	15602	75	551	800	1	—	—	—	11081	139117	13
Wierzyciele	2648	699493	264	6401	494489	77	614	77837	127	4637	565485	122
Czysta nadwyżka	939	723753	771	744	108306	146	36	10076	280	446	97135	218
Kapitały własne	2319	1553887	670	1163	271949	234	73	22508	308	857	109867	128
Kapitały obce	2857	715095	250	6952	495289	71	614	77837	127	15718	704602	45
Kapitały obrotowe na 1 spółdz. . . .	5,6	2801	500	26,1	2332	89	5,8	947	163	26,1	1991	77
Udziały na 1 członka w tysiącach . .	1,8	480	266	1,8	362	201	0,7	22	32	1,8	59	33
Kurs złotego ¹⁾	3,4	1219	354	3,4	1219	354	3,4	1219	354	3,4	1219	354

¹⁾ Obliczony na podstawie kursu dolara St. Zj. Am. P. na Giełdzie Warszawskiej w końcu grudnia odpowiedniego roku.
 Źródło: Dane związków rewizyjnych i materiały Głównego Urzędu Statystycznego.

piemy dane, musiały usunąć ze swego grona $\frac{1}{3}$ kooperatyw kredytowych. Wkłady oszczędnościowe, wynoszące z końcem 1923 r. sumę 11 miliardów mk. uległy katastrofalnej dewaluacji, bo mimo wzrostu do 139 miliardów w wartości dolara spadły one niemal 30-krotnie. Posiadane przez 1.654 spółdzielnie związkowe 155 milj. mkp. oszczędności stanowiły zaledwie 24.000 dolarów, które dzięki spadkowi marki w styczniu 1924 r. uległy dalszej redukcji do mniej więcej 16 tys. dolarów.

Kongres Spółdzielni Spożywców, odbyty w dniu 17 i 18 listopada 1923 r., zwołany celem omówienia i uchwalenia kwestji zjednoczenia spółdzielczego ruchu spożywców w jedną organizacyjną całość, przyjmując większością głosów rezolucję p. R. Mielczarskiego¹⁾ o połączeniu się związków dzielnicowych i lokalnych w jeden związek ogólnokrajowy, „położył podwaliny pod gmach zjednoczenia kooperacji”²⁾. Tak, jak przypuszczaliśmy wówczas, omawiając przebieg Kongresu, dalsza praca nad cementowaniem ruchu spółdzielczego — i to nie tylko w dziale spółdzielni spożywców — poszła „szybciej i wyraźniej”, zwłaszcza, iż wobec ciężkiej sytuacji materialnej, w jakiej kooperacja razem z całym gospodarstwem narodowym znalazła się od jesieni 1923 r. i w jakiej znajduje się po dziś dzień, nie można już było dłużej zwlekać. Hasło, rzucone przez Kongres listopadowy, padło na grunt, najzupełniej przygotowany do radykalnych przekształceń, i wydało owoc w postaci trzech ogólnokrajowych związków spółdzielczych, które w niewielkich od siebie odstępach czasu powstały wszystkie w drugiej połowie 1924 r.

Spółdzielnie spożywców, mimo, iż one najsilniej zaakcentowały konieczność koncentracji, zostały uprzedzone przez spółdzielnie kredytowe. Zjawisko to zrozumiałe jest z dwóch przyczyn: 1° dzięki inflacji i hiperinflacji nikt tak, jak kooperatywy kredytowe, nie odczuł na sobie skutków rozproszenia i pozbawienia zasobnych w kapitały ośrodków oraz 2° różnice ideologiczne, utrudniające konsolidację spółdzielni spożywców, nie istniały i nie istnieją między kooperatywami kredytowymi.

¹⁾ Patrz: „*Ekonomista*” tom IV z r. 1923 (str. 167 i nast.).

²⁾ Tamże — str. 170.

Przygotowania do unifikacji poczynione zostały już z końcem 1922 r., kiedy Polski Związek Rewizyjny Spółdzielni Kredytowych w Warszawie i Związek Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych we Lwowie zawiesiły swe samodzielne wydawnictwa związkowe i postanowiły wydawać jeden organ wspólny. Rok przeszło trwające porozumienie 2 związków w dziedzinie wydawniczej rozszerzyło się z czasem na inne dziedziny, aby wkońcu doprowadzić do zjednoczenia się związków powyższych i Związku Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu w jeden Związek Centralny. Pierwszy ze zjazdów zwołanych w tej sprawie, zjazd delegatów Pol. Zw. Rewiz., Spółdz. Kredyt., odbyty w Warszawie w dn. 29.I.1924 r., uznał, iż wobec zjednoczenia zaborów we wspólny organizm państwowy, skierowania życia gospodarczego w jedno łóżysko i jednolitego ustawodawstwa spółdzielczego konsolidacja kooperacji związkowej jest nieunikniona. Była ponadto i czwarta przyczyna, natury ściśle finansowej, mianowicie zerwanie kontaktu z Bankiem Towarzystw Spółdzielczych, który w swoim czasie odgrywał rolę spółdzielczej centrali kredytowej. Rezolucja zgromadzenia wypowiedziała się przeto za centralizacją gospodarczą z jednej strony, z drugiej zaś — wobec istniejących jeszcze rozbieżności między związkami — za decentralizacją roboty patronacko - rewizyjnej. Zarazem uchwalono, aby działalność związku warszawskiego obejmowała wszelkiego rodzaju spółdzielnie, tak, jak to czynią związek poznański i lwowski, z którymi nastąpiło zjednoczenie. Z tych przyczyn zmieniono firmę związku na: „Związek Spółdzielni Polskich w Warszawie”.

Pobudki gospodarcze zjednoczenia zostały wyraźniej podkreślone na 46-em walnem zgromadzeniu delegatów Związku Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych we Lwowie, odbytem w dniu 2 i 3 lipca 1924 r. Związek i jego spółdzielnie, utraciwszy w Akcyjnym Banku Związkowym swą ostoję i centralę finansową, ustami swego prezesa, prof. Dolińskiego, przyznały, iż „zblokowanie ruchu spółdzielczego da kooperatywom przedewszystkiem centrale finansowe i handlowe, w tem jedną z najpotężniejszych instytucyj w Polsce, t. j. Bank Związku Spółek Zarobkowych” ¹⁾. Analogicznie jedna z dalszych rezolucyj

¹⁾ „Poradnik Spółdzielni” Nr. 14 z 1924 r. (str. 270).

powiada wprost: „Walne Zgromadzenie uchwała uznać Bank Zw. Sp. Zar. w Poznaniu za swoją centralę finansową“. Była to zresztą niejako ratyfikacja istniejącego stanu rzeczy, gdyż Bank poznański już w czerwcu 1924 r. rozpoczął w swych oddziałach lwowskich i krakowskich działalność, umożliwiającą spółdzielniom kredytowym redyskonto weksli kupieckich. Co się tyczy działalności rewizyjnej i patronackiej, to we Lwowie, podobnie, jak i w Warszawie, zdecydowano ostateczne zjednoczenie związków odłożyć jeszcze na czas pewien.

Omówione powyżej zjazdy wraz ze zjazdem Związku Spółdz. Zarobk. i Gospod. w Poznaniu (25 i 26 listopada 1924 r.) były zwołane celem ratyfikacji umów zjednoczeniowych, zawartych uprzednio przez władze związków rewizyjnych, do których przyłączył się ponadto Związek Rewizyjny Spółdzielni Kółek Rolniczych w Krakowie. Ostatnie słowo w sprawie konsolidacji ruchu spółdzielczego wypowiedział Kongres spółdzielni, odbyty w Poznaniu w dn. 27.XI.1924 r., na którym nastąpiło zrzeszenie się czterech (powyżej cytowanych) związków spółdzielczych w jedną organizację centralną pod nazwą „Unja Związków Spółdzielni Polskich“ z siedzibą w Poznaniu. Zrzeszone w Unji związki zachowują autonomję, jednakże zadania swoje uzgadniają w tym kierunku, że: 1° łączą polskie i chrześcijańskie organizacje spółdzielcze; 2° popierają rozwój i doskonalą urządzenia i pracę połączonych związków i spółdzielni; 3° zastępują i bronią zbiorowych interesów spółdzielni na polu ekonomicznem, ustawodawczem i administracyjnem¹⁾, słowem — spełniają działalność patronacką i rewizyjną, wychowawczą zaś — zwłaszcza w dziedzinie propagandy — oddają w ręce Unji, której organem staje się „Poradnik Spółdzielni“ w Poznaniu. Centralnymi instytucjami wszystkich związków spółdzielni, należących do Unji, są: Bank Zw. Sp. Zar., Centrala Rolników, Centrala Maszyn i Hurtownia Spółek Spożywców w Poznaniu oraz Związek Ekonomiczny Kółek Rolniczych w Krakowie — wszystko spółki akcyjne, biorące udział w Kongresach Unji narówni ze spółdzielniami i ich związkami rewizyjnymi.

¹⁾ „Poradnik Spółdzielni“ Nr. 22 z 1924 r. (str. 365).

Unja Związków Spółdzielczych w Polsce przedstawia się w cyfrach następująco:

ZWIAZEK REWIZYJNY	Liczba spółdzielni w dniu 1 stycznia	
	1924 r.	1925 r.
Związek Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu	379	389
Związek Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodar- czych we Lwowie	190	177
Związek Spółdzielni Polskich w Warszawie	151	166
Związek Rewizyjny Spółdzielni Kółek Rolniczych w Krakowie	159	154
Razem	879	886

Do powyższych związków należało (według stanu na 1.I.1924 r.)¹⁾:

474	spółdzielni kredytowych	246.175	członków
74	„ rolniczo-handlowych	13.619	„
238	„ spożywców ²⁾	286.433	„
67	„ różnych	19.602	„
853	„ ogółem	565.829	„

Stanowiłoby to około 12% ogółu spółdzielni związkowych i 25% ogółu członków w stowarzyszeniach związkowych.

Działalność gospodarczą spółdzielni, należących do Unji, przedstawia tablica na str. 151 (dane w milionach mkp. dla 1923 r.).

Unifikacja spółdzielni rolniczych poszła innym torem.

Myśl utworzenia wspólnej organizacji, łączącej ze sobą związki spółdzielni rolniczych, została rzucona jeszcze w początkach 1919 r. przez ś. p. dr. Stefczyka i inż. Chmielewskiego. Opracowany statut Związku Patronackiego Stowarzyszeń Rol-

¹⁾ „Poradnik Spółdzielni” Nr. 1 z 1925 r. (str. 5).

²⁾ Spółdzielnie, należące do krakowskiego związku, wliczono tutaj do spółdzielni spożywców, aczkolwiek posiadają one raczej charakter spółdzielni rolniczo - handlowych.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Zw. Spółdz. Zarobkowych i Gospodar- czych w Po- znaniu	Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie	Zw. Rewiz. Spółdz. Kółek Rolniczych w Krakowie
Liczba spółdzielni	379	117	154
„ członków	279536	61574	116842
Na 1 spółdz. przypada członków .	738	526	759
Kapitały obrotowe	514820	44285	264258
„ własne	107009	21143	85098
„ obce	407811	23142	179160
Czysta nadwyżka	89079	14480	34890
Udziały ogółem	8510	6413	8786
„ na 1 członka w tysiącach	30,4	104,1	75,2

nicznych nie wszedł jednak w życie, gdyż związki (zwłaszcza Zw. Sp. Zar. i Gospod. w Poznaniu) nie doszły ze sobą do porozumienia, inicjatora ś. p. Stefczyka powołano do Głównego Urzędu Ziemskiego, ponadto warunki ogólne uniemożliwiały ściślejsze zespolenie pracy. Z czasem jednak warunki uległy znacznej poprawie, wzajemna nieufność ustąpiła, a związek poznański propozycje zjednoczeniowe pozostawił ostatecznie bez odpowiedzi, sam zaś rozpoczął na własną rękę analogiczną akcję na innym terenie. Wówczas to plan ś. p. dr. Stefczyka dojrzał i w czerwcu 1924 r. założono „Zjednoczenie Związków Spółdzielni Rolniczych Rzpl. Pol. w Warszawie“.

Do „Zjednoczenia“, które faktyczną swą działalność rozpoczęło z dniem 1.X.1924 r., przystąpiło 6 związków rewizyjnych: Zw. Rew. Polskich Spółdz. Rolnicz. w Warszawie, Krajowy Patronat Spółdz. Roln. we Lwowie, Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Krakowie, Zw. Rew. Spółdz. Rolniczo - Handlowych we Lwowie, Zw. Spółek Rolniczych w ks. Cieszyńskim w Cieszynie i Związek Polsko - Śląskich Spółdz. Raiffeisena w Katowicach (utworzony w listopadzie 1921 r.) oraz 9 central gospodarczych: Centralna Kasa Spółek Rolnicz., Centrala Spółdzielczych Stowarz. Roln. - Handl. i Zw. Spółdz. Mleczarskich i Jajczarskich w Warszawie, Syndykat Rolniczy, Małop. Zw. Mleczarski i Związek Spółdz. Jajcz. „Jajo“ w Krakowie, Spółdz. Zw. Jajcz. i Spółdz. Zw. Wikliniarsko - Koszykarski „Łozina“ we Lwowie oraz Centrala Spółdzielni Roln. - Handl. w Wilnie. Organem

„Zjednoczenia” jest „Czasopismo Spółdzielni Rolniczych”, wychodzące 3 razy na miesiąc w Warszawie.

„Zjednoczenie” przedstawia się w cyfrach następująco:

ZWIĄZEK REWIZYJNY	Liczba spółdzielni w dniu 1 stycznia	
	1924 r.	1925 r.
Związek Rewizyjny Polskich Spółdzielni Rolniczych w Warszawie	478	559
Krajowy Patronat Spółdzielni Rolniczych we Lwowie	1371	1382
Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczo-Handlowych we Lwowie	39	42
Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczych w Krakowie . . .	66	77
Związek Spółek Rolniczych w Cieszynie	86	84
Związek Polsko-Śląskich Spółdzielni Raiff. w Katowicach .	132	150
Razem.	2172	2294

Liczba członków wynosiła w początkach 1924 r. około 470 tys.

Działalność gospodarczą niektórych z powyższych związków charakteryzują nast. dane z 1923 r. (w milionach mkp.):

WYSZCZEGÓLNIENIE	Związek Rew. Spółdz. Roln.- Handl. we Lwowie	Związek Rew. Spółdz. Roln. w Krakowie	Związek Rew. Pol. Spółdz. Roln. w War- szawie
Liczba spółdzielni uwzględnionych	36	59	300
„ członków	7040	66586	124275
Na 1 spółdz. przypada członków	196	1129	414
Kapitały obrotowe	185250	245605	722475
„ własne	85007	92287	408019
„ obce	100243	153318	314456
Czysta nadwyżka	39545	19882	191414
Udziały ogółem	44738	7274	153086
„ na 1 członka w tysiącach	6355	11	1232
Obrót ze sprzedaży	238332	444458	1095315
Czysta nadwyżka w ‰ obrotu	16,6	4,5	17,1 ¹⁾
Koszty handlowe „ „ „	15,0	8,3	12,0 ¹⁾

¹⁾ Czysta nadwyżka i koszty handlowe dla spółdzielni rolniczo-handlowych, jajczarskich i mleczarskich, bez spółdzielni kredytowych.

Zjednoczenie spółdzielni spożywców postępowało znacznie wolniej. Przyczyną tego było w pierwszym rzędzie zbyt silne i niemal zasadnicze różnice ideologiczne, których odzwierciedleniem były trzy rezolucje, przedłożone Kongresowi z listopada 1923 r. Proces unifikacji gospodarczej (bo o tej tylko chwilowo mówiono) ponad zagadnieniami natury programowej dojrzał dosyć długo, bo dopiero pod koniec 1924 r. został zakończony pierwszą umową dwóch dotychczas tak odrębnych związków, z których zarówno jeden, jak i drugi, są organizacjami spółdzielni spożywców, stojącymi najbliżej zasad „czystej” kooperacji.

Stosunki gospodarcze, a zwłaszcza kryzys, który zaczął się w spółdzielniach w drugiej połowie 1923 r., roku hiperinflacji, zmusiły ogół spółdzielni spożywców do szukania w zjednoczeniu środków, chroniących od ewentualnej katastrofy. Dotyczyło to zarówno spółdzielni, należących do Zw. Rob. Spółdz. Spoż., jak i do Zw. Pol. Stow. Spoż., tudzież do Zw. Rew. Spółdz. Prac. Państw. Komun. i Społ., zarówno hurtowni, jak i stowarzyszeń. Potwierdzą nam to poniższe cyfry:

SPÓLDZIELNIE	Zw. Pol. Spółdz. Spoż.		Zw. Rob. Spółdz. Spoż.		Zw. Rew. Sp. Prac. P. K. i Spoż.
	1922	1923	1922	1923	1922
Na 1 spółdz. przypada czł. . .	346	573	1064	1088	979
Obrót towarów w milionach mkp.	23578	3238439	8656	1832485	6805
„ „ w tys. złotych .	16477	21537	6049	12187	4755
„ „ na 1 czł. w złotych	62,2	62,7	46,2	75,2	60,7
Fundusze własne { w 0/0 kapita-	53,9	76,1	32,7	57,8	41,0
„ obce { łu obrotowego	46,1	23,9	67,3	42,2	59,0
Czysta nadwyżka { w 0/0	3,25	14,6	1,43	12,6	4,69
Koszty handlowe { obrotu	6,94	10,6	6,75	9,6	6,96
Udziały na 1 czł. w tys. mkp.	2,6	726	1,0	442	2,9
Obrót na 1 czł. w tys. mkp. .	89,1	9424	66,1	11304	86,9

Z cyfr tych wynika, iż: 1° stosunek funduszy własnych do obcych przedstawiał się względnie korzystnie tylko w spółdzielniach t. zw. „neutralnych”, niepomyślniej — w „klasowych”; 2° spółdzielnie „klasowe”, mimo znacznej liczebności członków w poszczególnem stowarzyszeniu, tak pod względem

czystej nadwyżki w stosunku do obrotu, jak udziałów i obrotów na 1 członka, stały niemal na ostatnim miejscu.

HURTOWNIE	Zw. Pol. Stowarz. Spoż.				Zw. Rob. Spółdz. Spoż.				Zespoły Urzęd- nicze
	1921	1922	1923	1924	1921	1922	1923	1924	1922
Suma obrotów w milion. mkp.	2737	9584	1408190	—	531	1098	430727	—	5883
Suma obrotów w tys. złotych.	6582	6697	9365	20343	1232	777	2865	1848	4212
Na 1 spółdzielnię w tys. złotych.	6,4	8,8	15,6	33,4	13,0	8,1	19,2	16,4	51,4
Kapitały własne .	34,9	50,0	60,9	20,3	14,0	23,5	52,8	21,0	17,0
w % kapitał. obrot.									
Kapitały obce . .	75,1	50,0	39,1	79,7	87,0	76,5	47,2	79,0	83,0
w % kapitał. obrot.									
Czysta nadwyżka .	5,2	18,6	34,7	2,4	0,2	0,9	23,7	—	3,1
w % obrotów									
Koszty handlowe .	3,7	5,0	5,1	3,5	4,6	6,4	3,3	8,1	5,3
w % obrotów									

Dane powyższe stwierdzają, iż: 1° Z. R. S. S. stale i to w znacznym stopniu ustępował nietylko Związkowi „Społem”, ale nawet „Zespołom” urzędniczym (minimum czystej nadwyżki i maximum kosztów handlowych w stosunku do obrotów); 2° stosunek kapitałów własnych do obcych najgorzej ukształtował się w „Zespołach”, najlepiej zaś w Z. P. S. S. „Społem”; 3° suma obrotów ogółem była wyższa 3—8-krotnie w „Społem” w stosunku do Z. R. S. S. i 1½ raza w stosunku do „Zespołów”.

Trudności, piętrzące się przed rozproszkowaną, rozbitą spółdzielczością spóżywców, zwłaszcza robotniczą, zostały po raz pierwszy niedwuznacznie podkreślone na V zjeździe Z. R. S. S. Wbrew dotychczasowemu stanowisku zjazd uchwalił, iż „uważa za wskazane stworzenie porozumienia gospodarczego ze Zw. Pol. Stow. Spoż. i upoważnia Radę i Zarząd do poczynienia w tym kierunku odpowiednich kroków, nie wyłączając utworzenia jednej hurtowni, z tem, iż klasowa spółdzielczość robotnicza musi zachować zupełną swobodę rozwoju gospodarczego, organizacyjnego i ideowego, a w hurtowni musiałaby mieć zagwarantowany wpływ, odpowiedni do znaczenia klasy

robotniczej w ruchu spółdzielczym". Ten ostatni ustęp był niejako obawą przed pochłonięciem młodej organizacji Z. R. S. S., przez starszy od niej i znacznie silniejszy Z. P. S. S., aczkolwiek „Spółdzielca” (Nr. 13 z 1924 r.) pisał po zjeździe, iż realizacja programu zjednoczenia central spółdzielczego ruchu spożywców jest możliwa dzięki temu, że „agresywność Z. P. S. S. „Społem”, zagrożonego zasadniczą zmianą stosunków wewnętrznych przez napływ doń silnych grup enpeerowskich oraz upadek masy drobnych spółdzielni chłopskich, zniknęła”.

Odpowiedzią Z. P. S. S. była rezolucja, wkrótce (29.VI.1924 roku) po tamtej przyjęta, która mówi: „Zjazd... wobec uchwały Zjazdu Z. R. S. S. ...uważa utworzenie wspólnej hurtowni za pierwszy krok do całkowitego połączenia i triumf idei niezależności ruchu, co jednak nie załatwia sprawy zjednoczenia ruchu, pozostawiając nadal szkodliwy¹⁾ rozłam wśród spółdzielni lokalnych. Zjazd zatem, upoważniając Radę i Zarząd do podjęcia powyższych pertraktacji, poleca im zwrócenie szczególnej uwagi na połączenie nie tylko hurtowni, ale i wydziałów rewizyjnych”. Ponadto, jakby dla zaakcentowania powyższych postulatów, uchwalono, iż „związki rewizyjno - ideowe będą się utrzymywać ze składek stowarzyszeń i własnych przedsiębiorstw”²⁾.

Te dwa odmienne stanowiska wywołały ponownie tarcia między dwoma związkami, będącymi zarazem reprezentantami dwóch odrębnych ideologii spółdzielczych. Rezultatem napięcia stosunków była uchwała Rady Z. P. S. S., odraczająca do jesieni sprawę stosunku wspólnej hurtowni do pracy ideowo - rewizyjnej. Po pewnym jednak czasie nastąpiła znaczna poprawa sytuacji, a zarazem kooperacja robotnicza znalazła się w trudnych warunkach, wobec czego w dn. 29 grudnia 1924 r. podpisana została umowa, mocą której hurtownia Z. P. S. S. przejęła — w myśl ustawy — hurtownię Z. R. S. S., utrzymano zaś oddzielne związki rewizyjne, postanawiając — tak, jak tego ciągle domagał się Z. P. S. S. —, iż finansowanie związków

¹⁾ I dotychczas w drobnej nawet części jeszcze nie usunięty.

²⁾ Uchwały cytowane za „Rzeczpospolitą Spółdzielczą” (Lipiec — Sierpień 1924 r. str. 345).

przez wspólną hurtownię jest stanowczo niedopuszczalne. Organ Z. P. S. S. „Rzeczpospolita Spółdzielcza“ (Nr. 1 z 1925 r.), omawiając fakt połączenia się hurtowni, oceniła go, jako „pierwszy krok do całkowitej konsolidacji ruchu“ i wyraziła nadzieję, że „wśląd za nim pójdzie również i połączenie związków ideowych“.

W istocie na to drugie połączenie nie trzeba było czekać zbyt długo. Na posiedzeniu, odbytem w dn. 14 marca 1925 r. Rada Nadzorcza Zw. Rewiz. Spółdz. Robotn.¹⁾ postanowiła proponować związkowi przystąpienie do tworzącego się Związku Spółdzielni Spożywców Rzplitej Polskiej, motywując to faktem, iż „za cenę zgodzenia się Zw. Rew. Sp. Rob. na likwidację (na rzecz Wydziału Rewizyjnego w połączonym związku) spółdzielczość robotnicza uzyska lepsze warunki połączeniowe dla likwidującej się hurtowni Z. R. S. S., a tem samem korzystniejsze perspektywy gospodarcze dla poszczególnych spółdzielni robotniczych“²⁾. Ponadto o utworzeniu się jednolitego związku rewizyjnego zdecydowało nieugięte stanowisko Z. P. S. S., który od samego początku dążył do całkowitej unifikacji spółdzielczości spożywców i który dzięki swej sile gospodarczej mógł przeprowadzić wszystkie swe zamierzenia.

Unifikacja z dwóch wspomnianych związków rozszerzyła się ponadto na spółdzielnie urzędnicze, t. j. na „Zespół“ warszawski i Zw. Rewiz. Spółdz. Prac. Państw., Komun. i Społ., który jeszcze w marcu 1924 r. wyraził tendencję do zjednoczenia w postaci spółdziałania—wówczas—ze Zw. Rewiz. Spółdz. Wojskowych. Projekt tego spółdziałania—pisała „Rzeczp. Spółdz.“ z kwietnia 1924 r. (str. 174) — „jako wyraz coraz bardziej dojrzewającej potrzeby konsolidacji ruchu spółdzielczego, zwłaszcza w odniesieniu do organizacji, działających w środowiskach pokrewnych, — spotkał się z ogólnem uznaniem“.

Rezultatem wszystkich tych tendencji zjednoczeniowych była umowa, podpisana — po krótkich pertraktacjach — w dn. 31 marca 1924 r. W myśl powyższej umowy Z. P. S. S. przejął

¹⁾ W połowie 1924 r. Z. R. S. S. podzielił się na odrębną hurtownię i na samodzielny związek rewizyjny, który prawo rewizji otrzymał od Rady Spółdzielczej w grudniu ub. r.

²⁾ „Spółdzielca“ Nr. 4 z 1925 r. (str. 38).

aktywa i passywa Z. R. S. S. i „Zespołu“, przekształcając się na „Związek Spółdzielni Spożywców Rz. Pol.“, który będzie od-
tąd stanowił jedną wspólną hurtownię i jeden związek rewizyj-
ny, wchłaniający w siebie Zw. Rewiz. Sp. Rob. i Zw. Rewiz.
Spółdz. Prac. Państw., Komun. i Społ. „Tym sposobem — pisze
„Rzeczp. Spółdz.“ (Nr. 3 z 1925 r. str. 122) — na miejsce trzech
związków gospodarczych i dwóch rewizyjnych powstaje jeden
związek gospodarczo - rewizyjny, największy w Polsce za-
równo, co do obrotów, jak i co do ilości członków. Sądząc bo-
wiem z pierwszych miesięcy 1924 r., obroty hurtowni Związku
powinny znacznie przekroczyć 40 milionów złotych¹⁾, kapitały
powinny sięgnąć 2 milionów złotych, a ilość członków w stowa-
rzyszeniach związkowych 600.000“.

Ratyfikacji umowy marcowej dokonał Zjazd połączenio-
wy, zwołany do Warszawy w dn. 26 kwietnia 1925 r. Na zjeź-
dzie tym łączące się związki w krótkich słowach jeszcze raz
podkreśliły konieczność zjednoczenia, uchwalono plan pracy
i budżet oraz dokonano wyboru Rady Nadzorczej Związku Spół-
dzielni Spożywców Rz. Pol.

Reasumując wyżej przytoczone cyfry, otrzymamy, iż trzy
obozy spółdzielcze grupują przy sobie około 4.000 spółdzielni
i 1.600.000 członków, co w stosunku do ogółu spółdzielni związ-
kowych wynosi $\frac{2}{3}$ stowarzyszeń i $\frac{2}{3}$ członków. Poza nawiasem
pozostają spółdzielnie rusińskie (z dwóch istniejących związków
faktyczne znaczenie posiada tylko jeden „Krajowyj Sojuz“), nie-
mieckie (rozbite pomiędzy 5 związków), ewangelickie, budo-
wlano - mieszkaniowe (Zw. Spółdz. Bud.) oraz Centrala Spoż.
Stow. Spółdz. Rob. Chrz. w Warszawie. Należy oczekiwać, iż
wśród pozostałych związków zdrowe i nieuniknione tendencje
unifikacyjne znajdą rychłe urzeczywistnienie.

Kazimierz Sokołowski.

¹⁾ Obrót zewnętrzny Z. P. S. S. „Społem“ w r. 1924 wynosił 20,3
milionów złotych.